

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

نقش زمان و مکان در اجتهاد و تاثیر آن بر فقه زنان

در آرای امام خمینی (س)

استاد راهنما:

آیت الله عباسعلی روحانی

استاد مشاور:

سرکار خانم دکتر زهرا وطنی

پژوهشگر:

مهری یوسفی

شهریور / ۱۴۰۰

کلیه حقوق مادی و معنوی این پایان نامه متعلق به پژوهشکده می باشد.

چاپ پایان نامه و استخراج مقاله از پایان نامه باید به نام پژوهشکده، با تأیید استاد راهنما و با مجوز معاونت پژوهشی باشد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

www.fasokhos.com

تقدیم به

روح خدا خمینی کبیر که زن را در قالبی از گرانبها ترین جسم برتر از صدف برای گوهر،

بهتر از آسمان برای خورشید میدانست.

و همسر عزیزم که مرا در این راه یاری کردند.

سپاس بیکران از زحمات بی انتهای اساتید بزرگوارم؛ حضرت آیت الله
عباسعلی روحانی و استاد گرامی سرکار خانم دکتر زهرا وطنی که حقیر را
در این راستا راهنمایی کردند.

شماره :
تاریخ :
پیوست :

باسمه تعالی

صور تجلحه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

یا حمد و سپاس به درگاه خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولیعصر (عج) و یا درود و سلام به روان پاک حضرت امام خمینی (ره) جلله دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

خانم **مهتری یوسفی** دانشجوی رشته **فقه و مبانی حقوق اسلامی**

تحت عنوان: **"نقش زمان و مکان در اجتهاد و تاثیر آن بر فقه زنان در آراء حضرت امام خمینی (ره)"**

در تاریخ **۱۴۰۰/۰۷/۲۸** با حضور هیأت داوران در پژوهشکده امام خمینی (ره) برگزار گردید و به موجب این نامه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد، ارزشیابی هیأت داوران به شرح زیر تعیین گردید:

- نمره کسب شده از ارزشیابی پایان نامه و ارزشیابی ارائه دانشجو توسط اساتید در جلسه دفاع **هفده و هشتاد و پنج (۷۵/۱۷)**
- نمره کسب شده از مقاله مستخرج از پایان نامه
- نمره نهایی: قبول با درجه **خوب بسیار** **۱۷,۷۵** دفاع مجدد مردود
- قبول مشروط یا درجه: (با اصلاح) امتیاز: مرجع تأیید نهایی:

شرح اصلاحات مورد نیاز:

توضیح: بنا به مصوبه کمیسیون تخصصی آموزش و پژوهش پژوهشکده امتیاز پایان نامه‌ها به شرح زیر مشخص میگردد:

الف) قابل قبول از	ب) مردود
۱- قبول با درجه عالی ۱۹-۲۰	۱- قبول با درجه خوب ۱۸-۱۸/۹۹
۲- قبول با درجه بسیار خوب ۱۴-۱۴/۹۹	۲- قبول با درجه خوب ۱۶-۱۶/۹۹
۳- قبول با درجه خوب ۱۳-۱۳/۹۹	۳- قبول با درجه خوب ۱۴-۱۴/۹۹
۴- قابل قبول	۴- قابل قبول
کمتر از ۱۴	کمتر از ۱۴

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	مرتبیه علمی	امضاء
۱- استاد راهنما:	حضرت آیت ا... عباسعلی روحانی	استاد	
۲- استاد مشاور:	سرکار خانم دکتر زهرا وطنی	استادیار	
۳- استاد داور:	سرکار خانم دکتر زهره خانی	استادیار	
۴- استاد داور:	سرکار خانم دکتر فاطمه سادات مرتضوی	استادیار	

امضاء مدیر گروه:
 امضاء نماینده تحصیلات تکمیلی:
 امضاء مدیر تحصیلات تکمیلی:
 نشانی: تهران، بزرگراه خلیج فارس، قبل از جواریزی، حرم مطهر امام خمینی (ره)، پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی. شماره تماس: ۵۱۰۸۵۰۰۰. نمابر: ۵۵۲۳۵۶۶۱
 وب سایت اینترنتی: <http://www.ri-khomeini.ac.ir> پست الکترونیکی: info@ri-khomeini.ac.ir صندوق پستی: ۱۸۱۵۵/۱۳۴. کد پستی: ۱۸۱۵۱۶۳۱۱۱

چکیده

پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد
رشته تحصیلی: فقه و مبانی حقوق اسلامی
عنوان پایان نامه: نقش زمان و مکان در اجتهاد و تاثیر آن بر فقه زنان در آراء امام خمینی (س)
نام و نام خانوادگی دانشجو: مهري يوسفی
استاد راهنما: آیت اله عباسعلی روحانی
استاد مشاور: دکتر زهرا وطنی
تاریخ شروع پایان نامه: ۱۳۹۸/۱۱/۲۰
تاریخ اتمام پایان نامه: ۱۴۰۰/۰۶/۲۸
<p>چکیده: پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تغییر در ساختار سیاسی ایران، تغییراتی نیز در ساختار اجتماعی آن ایجاد گردید. به عنوان مثال، زنان برای حضور در اجتماع ملزم به حفظ حجاب گردیدند و یا از انجام برخی از مشاغل از جمله قضاوت ممنوع شدند. با توجه به اینکه نظام جمهوری اسلامی ایران بر پایه آراء مردمی محقق گردید و از جهتی منطبق بر موازین شریعت اسلام و مذهب امامیه می-باشد، لزوم جمع میان احکام اسلامی و مسائل و نیازهای روز زنان امری ضروری گردید.</p> <p>در پژوهش حاضر سعی شده است تا با روش توصیفی - تحلیلی و کتابخانه‌ای با مطالعه آثار امام خمینی (س) و مذاقه در آن‌ها نقش و جایگاه «اجتهاد و نقش زمان و مکان در آن، از نظرگاه امام خمینی (س) مورد بررسی قرار گیرد. به همین منظور عمده‌ترین مسائل مطرح در جامعه کنونی مورد اشاره قرار می‌گیرد. امام خمینی (س) به عنوان بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، با حفظ اصول کلی فقه سنتی، سعی بر این داشته است تا از تساوی زنان به تناسب نیازهای روز جامعه غفلت نرزد. و این مهم بر پایه دخیل دانستن دو عنصر زمان و مکان در اجتهاد توسط او بود. به نظر می‌رسد امام خمینی (س) با اعتقاد بر فقه سنتی و هم‌چنین پذیرش اجتهاد به‌تناسب زمان و مکان و دخالت دادن قضاوت عقل و دلالت عرف و مشی، بر طبق آن‌ها، موضعی میانه‌رو دارد و در مواردی که حکمی از احکام و یا قانونی از قوانین ملتزم نقض احکام مسلم اسلامی گردد و یا با طبیعت و سرشت زنان تعارض و تنافی داشته باشد بر پایه فقه سنتی عمل کرده است.</p> <p>واژگان کلیدی: اجتهاد، فقه، مسائل زنان، امام خمینی (س).</p> <p>پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی</p>

Abstract

Imam Khomeini Research Institute and the Islamic Revolution

Degree: Master of Art
Field of study: Islamic Jurisprudence and Legal Fundamentals
Thesis Title: The role of Time and Place in Ijtihad and its Effect on Women's Jurisprudence in Imam Khomeini's View
Name and surname of the student: Mehri Yousefi
Supervisor: Ayatollah Abbas Ali Rouhani
Consultant Professor: Dr. Zahra Vatani
Thesis start date: 09.02.2020
Thesis completion date: 19.09.2021
Abstract <p>The social structure of Iran underwent some changes after the victory of the Islamic revolution and the change in its political structure. For example, women ought to have Hijab in society and are banned from taking some occupations like judging. Because the regime of the Islamic republic in Iran is based on public voting, the principles of Islamic Sharia, and the Imamieh religion, agreeing on Islamic laws, women's problems and needs become crucial. Through descriptive-analytical and library methods, the present study investigates the role and position of Ijtihad and the role of time and place in it from Imam Khomeini's view by studying his works and reflecting upon them. Therefore the most salient problems in today's society are pointed out. As the founder of the Islamic Republic of Iran, Imam Khomeini (PBUH) has tried not to neglect women's equality to the needs of the present society while keeping the main principles of traditional jurisprudence, and that would only be achieved by the involvement of two elements of time and place in Ijtihad. It seems Imam Khomeini (PBUH) takes a modified perspective by believing in traditional jurisprudence and accepting Ijtihad based on the proportion of time and place in the involvement of judgment of reason and signification of custom and principles. In the cases where one of the verdicts or the rules is contradictory to Islamic laws or women's nature, he has acted based on traditional jurisprudence.</p> <p>Keywords: Ijtihad, Imam Khomeini (PBUH), Jurisprudence, Women's problems</p> <p>Research Institute of Imam Khomeini and Islamic Revolution</p>

المرحلة الدراسية: الماجستير
الفرع الدراسي: الفقه وأساسيات القانون الإسلامي
عنوان الرسالة: دور الزمان والمكان في الاجتهاد وتأثيره على فقه النساء في آراء الإمام الخميني (س)
اسم و شهره الطالبه: مهري يوسفى
الاستاذ المرشد: آية الله عباس على روحاني
الاستاذ المستشار: الدكتورة زهراء وطني
تاريخ بدء الكتابه: ١٤٤١/٠٦/١٤
تاريخ ختمها: ١٤٤٣/٠٢/١٢
<p>الخلاصه</p> <p>بعد انتصار الثورة الإسلامية والتغير الذي شهده الهيكل السياسي في إيران، تم إحداث تغييرات في الهيكل الاجتماعي أيضاً. على سبيل المثال، ومن أجل احتكاك النساء بالمجتمع فإنهن ملزّمت بالمحافظة على حجابهنّ أو ممنوعات من ممارسة بعض المهن مثل القضاء. وعلى اعتبار أن نظام الجمهورية الإسلامية تم بناؤه بناءً على آراء الشعب من جهة ووفقاً لميزان الشريعة الإسلامية والمذهب الإمامي ومن جهة أخرى، فقد كان من الأهمية الجمع بين الأحكام الإسلامية والقضايا والحاجات اليومية للنساء. حاولنا في البحث الحالي وباستخدام المنهج الوصفي - التحليلي والمعتمد على المكتبات ومن خلال دراسة مؤلفات الإمام الخميني (س) والتدقيق فيها، دراسة دور ومكانة «الاجتهاد ودور المكان والزمان فيه، من وجهة نظر الإمام الخميني (س) لهذا الغرض قمنا بالإشارة إلى القضايا الأساسية المطروحة في المجتمع الحالي. لقد سعى الإمام الخميني (س) كمؤسس للجمهورية الإسلامية في إيران، ومن خلال المحافظة على المبادئ العامة للفقه التقليدي، عدم إغفال قضية مساواة المرأة بما يتناسب مع الحاجات اليومية للمجتمع. وقد كان ذلك مهماً بناءً على قيامه بإشراك عاملين اثنين في اجتهاده هما الزمان والمكان. وعلى ما يبدو فإن الإمام الخميني (س) لديه إيمان بالفقه التقليدي مع قبوله بالاجتهاد بما يتناسب مع المكان والزمان إضافةً إلى تدخل حكم العقل وما تُمليه الأعراف والسياسة، وبناءً على ذلك، فقد كان له موقف معتدل، وفي الحالات التي يكون فيها حكم من الأحكام أو قانون من القوانين مخالفاً للأحكام الإسلامية أو كان له تعارض أو تناقض مع طبيعة المرأة فإنه يتصرف بناءً على الفقه التقليدي.</p> <p>الكلمات المفتاحية: الاجتهاد، الفقه، قضايا النساء، الإمام الخميني (س)</p> <p>مركز الإمام الخميني (س) والثورة الإسلامية للأبحاث</p>

فهرست مطالب

مقدمه	۱
بیان مسأله	۱
سؤال اصلی	۲
سؤال فرعی	۲
ضرورت پژوهش	۲
جنبه‌های نوآوری	۳
پیشینه پژوهش	۴
کتابها	۴
پایان نامه ها	۴
مقالات	۱۰
فصل اول: کلیات	۱
گفتار اول: مفهوم شناسی	۲
بند اول - اجتهاد	۲
بند دوم - فقه	۳
بند سوم - مسائل زنان	۳
گفتار دوم: شناخت جایگاه زن در بیان الگوی مطلوب	۴
بند اول - زن مظهر عاطفه و مهر الهی	۵
بند دوم - استقلال زن	۶
بند سوم - اسلام و اشتغال زن	۶
بند چهارم - تلاشهای اقتصادی زنان	۱۱
بند پنجم - اجر زنان شاغل	۱۳
گفتار سوم: جاودانگی دین اسلام	۱۳
بند اول - پایان نبوت	۱۴

بند دوم - احکام انعطاف پذیر شرعی.....	۱۶
بند سوم - قدرت تطبیق احکام اسلام.....	۲۰
بند چهارم - خاتمیت و جامعه دین اسلام در آثار امام خمینی (ره).....	۲۰
فصل دوم: عناصر فقه پویا	۲۳
گفتار اول - متد فقه پویا و پایا.....	۲۴
گفتار دوم - فقه سنتی و فقه حکومتی.....	۲۵
گفتار سوم - فقه پویا و بررسی دلایل آن.....	۲۸
گفتار چهارم - توانمندسازی اجتهاد.....	۲۹
گفتار پنجم - به روزرسانی فقه خانواده با کمک فقه پویا.....	۳۱
فصل سوم: حقوق زنان از دیدگاه فقه حکومتی و قانون.....	۳۳
گفتار اول - دیه.....	۳۶
گفتار دوم - شهادت زنان.....	۳۹
گفتار سوم - قضاوت.....	۴۴
گفتار چهارم - ارث.....	۴۹
گفتار پنجم - حدود تمکین زوجه.....	۵۱
گفتار ششم - زن و ولایت سیاسی.....	۵۳
گفتار هفتم - حضانت.....	۵۶
گفتار هشتم - نفقه.....	۵۷
گفتار نهم - مهریه.....	۵۹
گفتار دهم - جایگاه حقوق شهروندی زنان در قانون اساسی.....	۶۱
گفتار یازدهم - حق مادر شدن.....	۶۴
فصل چهارم: آراء امام خمینی در رابطه با فقه سنتی و فقه پویا در مسائل زنان..	۶۷
گفتار اول: فقیه از منظر امام خمینی (س).....	۶۸
بند اول - ایدئولوژی نوسازی فکری.....	۶۸

- بند دوم- فقیه برجسته معاصر..... ۶۹
- گفتار دوم: زمان و مکان در اندیشه امام خمینی (س)..... ۷۰
- بند اول- تحلیل و ارزیابی زمان و مکان در اندیشه امام خمینی (س)..... ۷۰
- بند دوم- مقتضیات زمان و مکان..... ۷۰
- گفتار سوم: جایگاه زن در اندیشه امام خمینی (س)..... ۷۲
- بند اول- جایگاه سیاسی زنان در اسلام از دیدگاه امام خمینی..... ۷۳
- بند دوم- تحولات بنیادی در مسائل زنان توسط امام خمینی..... ۷۴
- بند سوم- ریشه دیدگاه های غیر انسانی به زن..... ۷۶
- گفتار چهارم: الگوهای دین شناختی در مسائل زنان..... ۷۷
- بند اول- دیدگاه سنتی درباره زنان..... ۷۹
- بند دوم- زن آزاد و مسئول در تعیین سرنوشت..... ۸۰
- بند سوم- نقش زن مسلمان در جامعه اسلامی..... ۸۱
- نتیجه گیری ۸۵
- فهرست منابع: ۸۶

مقدمه

بیان مسأله

اصل تأثیر زمان و مکان در احکام شرعی و تغییر و تحول احکام شرع با تغییر موضوع در طول زمان و مکان از مسلمات فقهی است و از قرن‌ها قبل توسط فقهای امامیه پذیرفته شده. از جمله شهید اول که در کتاب القواعد و الفوائد می‌گوید: «تغییر احکام در اثر تغییر عرفها و عاداتها جایز است» و مثالهایی برای آنها زده است. به عنوان مثال؛ نفقه زوجه در هر زمانی متناسب با عرف و عادت است چرا که در شرع اسلام مقدار مشخص و تعیین شده‌ای ندارد. یا مثلا در رابطه با نزاع زوج و زوجه در پرداخت مهریه گفته است: در مواردی که زوج و زوجه قبل از مقاربت در پرداخت مهریه اختلاف می‌کنند، چون در گذشته عرف بر این بوده که مهریه را قبل از مقاربت بپردازند، به همین علت در موارد اختلافی اصل را بر تقدیم قول مرد می‌گذاشتند و گفته می‌شد که مهریه پرداخت شده است. اما امروزه که عرف تغییر یافته است و مهریه را معمولاً پس از مقاربت می‌پردازند، هنگام اختلاف بین زوج و زوجه، قول زوجه مقدم می‌شود یعنی اصل بر این است که مهریه پرداخت نشده است.

امام خمینی (س) در رابطه با اجتهاد و زمان و مکان گفته است: «زمان و مکان دو عنصر تعیین کننده در اجتهادند. البته به این معنا نیست که یک موضوع، دارای چند حکم شرعی باشد بلکه این موضوع حکم شرعی است که در زمان‌ها و مکان‌های مختلف تغییر می‌کند و به تبع آن حکم نیز مطابق با آن موضوع قرار می‌گیرد».

در رابطه با تأثیر زمان و مکان بر اجتهاد، نظرات بسیاری مطرح شده و با هجوم مسائل مستحدثه به جامعه بشریت، این دغدغه بیشتر هم شده است. و در آراء و دیدگاه‌های فقهای معاصر توجه بیشتری به این مسائل شده است و فتاوی‌های ایشان بیشتر حول این محور بوده و به نتایج بهتری دست یافته‌اند. پس از اینکه متوجه شدیم که موضوعات احکام شرعی با توجه به زمان و مکان مورد تغییر و تحول قرار می‌گیرد، مسائل و موضوعات مربوط به زنان نیز مستثنی از این قاعده نخواهد بود. و حتی موضوعات جدیدی برای آنان ایجاد شده که در مسیر اجتهاد برای رسیدن به حکم شرعی آنها، متوجه یک تغییر و تحول بزرگی در احکام مربوط به آنان خواهیم شد. به همین منظور در پژوهش حاضر سعی می‌شود تا به صورت تفصیلی به تأثیر زمان و مکان بر عمده‌ترین مسائل فقهی زنان پرداخته شود

و آراء حضرت امام خمینی (س) نیز محور اصلی آن قرار گیرد. چرا که آراء امام خمینی (س)، پس از انقلاب اسلامی در نظام قانونگذاری ایران موثر بوده است و نظرات ایشان به عنوان یکی از بزرگترین فقهای معاصر، که در زمینه مسائل + روز فتاوی بسیاری نیز دارند، از اهمیت زیادی برخوردار است. مسأله اصلی این تحقیق پیرامون تحول موضوعی احکامی از فقه زنان است که با مبنای کلیدی تأثیر زمان و مکان در استنباط احکام جدیدی پیدا کرده است.

سؤال اصلی

نقش زمان و مکان در اجتهاد که از مبنای کلیدی فقه امام خمینی (س) است در فقه مسائل مربوط به زنان چه تأثیری داشته است؟

سؤال فرعی

زمان و مکان چه تأثیری بر اجتهاد می‌تواند داشته باشد؟

احکام فقهی‌ای که می‌توانند در طول زمان و مکان تغییر کنند، چه احکامی هستند؟

اجتهاد در مسائل زنان با تغییر زمان و مکان با چه چالشهایی مواجه بوده است؟

ضرورت پژوهش

جامعیت دین اسلام موجب پاسخگویی آن به همه نیازهای انسان از جهات جسمی، روحی و فردی و اجتماعی و دنیوی و اخروی شده است. دین اسلام به حکم این که دینی جاودان و ابدی است، لایتغیر و ثابت است و از طرف دیگر مقتضیات زمان و شرایط زندگی بشر به حکم این که در زمان قرار گرفته است، پدیده سیال و متحرک است. به عبارت واضح تر، زمان به سرعت رو به تغییر و تحول است و شرایط زندگی بشر و مقتضیات آن مرتب عوض می‌شود به طوری که بعضی از احکامی که در دوران گذشته جاری بود، در زمان های متأخر دیگر جوابگوی نیازهای بشر نیست. فقهای شیعه در این گونه موارد راه حلی ارائه کردند تحت عنوان «اجتهاد مستمر»، که اولین راه دست یابی به این نوع از اجتهاد، دخالت دادن دو عنصر زمان و مکان می باشد. آنچه بر همه ما مبرهن و آشکار است، این است که فقه اسلامی در بسیاری از موارد به حالت ایستائی و جمود در آمده این در حالی است که امام خمینی (س)، بنیان گذار جمهوری اسلامی ایران، در رابطه با فقه و تأثیر پذیری آن فرموده اند: "اینجانب معتقد به فقه سنتی و اجتهاد جواهری هستم و تخلف از آن را جایز نمی دانم... ولی این بدان معنا نیست که فقه اسلام پویا نیست، زمان و مکان دو عنصر تعیین کننده در اجتهادند... یکی از مسائل بسیار مهم در دنیای پر آشوب کنونی نقش زمان و مکان در اجتهاد و نوع تصمیم گیریها است". از طرفی می دانیم که در

شریعت مقدس اسلام در آن دسته از موضوعاتی که مشترک میان زنان و مردان است مانند: ارث، دیه، حق ولایت و ...، زنان احکامی متفاوت از مردان دارند، که بسیاری از این احکام نه تنها بر موضوعات زمان های گذشته جاری بوده، بلکه در عصر حاضر بر موضوعات جدید نیز جریان دارند، که این تفاوت ها موجب شده است تا دین اسلام از سوی جریان های فمینیستی به عنوان یک آئین منافی با حقوق زن معرفی شود. زن در جامعه اسلامی بر خلاف تبلیغات فمینیستی، بسیار محترم است. زن در نظام اسلامی در برابر قانون مساوی با مرد است و می تواند آزادانه به تولید مستقل و کسب درآمد بپردازد و مصرف دلخواه داشته باشد. و در علوم و فنون به بالاترین موقعیت های علمی برسد. در صدر اسلام، زنان در نهضت پیامبر اسلام در مکه حضوری شایسته دارند. اولین شهید این دوران، زنی به نام سمیه است. علاوه بر آن حضور حضرت خدیجه(س) در این نهضت، حضوری سرنوشت ساز است. چه با بذل ثروتش و چه با موقعیت اجتماعی و چه با حضور سایه به سایه با پیامبر اکرم (ص) در همه صحنه ها و حتی در سه سال محاصره در شعب ابی طالب. در واقع نادیده انگاشتن تفاوت وجودی زن و مرد در دیدگاه فمینیستی موجب اختلال در روند زندگی غریزی و طبیعی انسان گردیده است. این در حالی است که در قرآن کریم و سنت قطعی نبوی، درباره زن و حق زن مباحث زیادی آورده شده. شخصیت انسانی و شرافت روحانی زن و همچنین حقوق مدنی و مالی زن از جمله مواردی است که در اسلام همواره نسبت به آن ها توجه شده است. از نظر قرآن و سنت شرافت روحانی زن همسان و برابر با شخصیت و شرافت روحانی مرد است. به همین منظور پژوهش حاضر سعی دارد تا مسائل زنان را با توجه به تغییر موضوعات آن، مورد بررسی قرار داده و با در نظر گرفتن آراء امام خمینی(س) که توجه زیادی به تأثیر پذیری اجتهاد از عنصر زمان و مکان دارند، گامی در جهت کذب بودن مدعای کسانی که معتقد به رکود مطلق فقه در عرصه مسائل زنان است، بردارد.

جنبه های نوآوری

همانطور که در پیشینه پژوهش مشاهده کردیم، تالیفات صورت گرفته در رابطه با تأثیر زمان و مکان بر مسائل فقهی زنان به صورت بسیار محدودی صورت گرفته. و عمده پژوهش های صورت گرفته در رابطه با اصل تأثیر زمان و مکان بر اجتهاد است و بیشتر به طرح قوانین ثابت و متغیر در فقه پرداخته اند. و یا اینکه بیشتر رویکرد اجتماعی داشته اند و حول حقوق اجتماعی زن و تطبیق آن بر شریعت اسلامی پرداخته اند.

پیشینه پژوهش

کتاب‌ها

* ویژگی های اجتهاد و فقه‌پویا، علیرضا فیض، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ۱۳۸۲. این اثر نخستین تحقیق درباره اجتهاد پویا و نویسنده معتقد است که اجتهاد، برای آنکه زنده بماند، و بتواند جوابگوی مسائل فزاینده جامعه باشد، هیچ چاره‌ای ندارد جز اینکه این پویایی را که در این کتاب مطرح شده است به دست آورد.

* اجتهاد «در بستر تغییرات زمان و مکان»، حسن مبینی، موسسه انتشارات آوای نور، ۱۳۷۵، تهران. در این اثر سعی شده است تا با کمک گرفتن از سخنان و نظریه های اندیشمندان شیوه و سبک اجتهاد را تبیین کند و سعی شده به ویژگیهای معیشتی و اجتماعی عصر شارع و ویژگی های اجتماعی و معیشتی عصر خویش توجه شود و آنها را با هم مقایسه نمود؛ عامل زمان و مکان که دو عامل تعیین کننده در اجتهادند ر نظریه امام خمینی به همین معانی نزدیک می شود تا شیوه درست و موفق اجتهاد در این نظریه ها حاصل شود.

* حکم ثانوی در تشریح، علی اکبر کلانتری، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸، قم.

* مبانی و تاریخ تحول اجتهاد، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، بوستان کتاب، ۱۳۸۴، قم.

پایان نامه ها

* بررسی مبانی فقهی، حقوقی مسائل نوین زنان

در این پایان نامه، پس از بررسی معانی و مفاهیم لغوی و اصلاحی، واژگانی همچون مهریه، نحله و ... مطرح می‌گردد. علاوه بر آن، مبانی فقهی حقوقی فقیهان برجسته‌ای همچون امام خمینی (س) و محقق داماد و ... عنوان می‌گردد.

* آثار و احکام بزهکاری کودکان در فقه و حقوق و نقش زمان و مکان در آن، پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی، استاد راهنما: عباسعلی روحانی، استاد مشاور: آیت الله موسوی بجنوردی، پدید آورنده: مریم حاج آقا میر.

مبحث صورت گرفته در پایان نامه فوق، از دو بخش تشکیل شده است. در قسمت اول عوامل مستوجب بزهکاری در کودکان و راه‌های پیشگیری از آن، مورد بررسی قرار گرفته است و در قسمت دوم واکنش فقه و حقوق در قبال این بزهکاری‌ها روشن شده است. اما

در بخش اول، نقش خانواده و نیز تکیه بر سیره تربیتی از دیدگاه امام خمینی (س) و توجه ایشان به تربیت متناسب با مقتضیات زمان و مکان بیان شده است.

*** نقش مقتضیات زمان و مکان در حقوق کیفری اسلامی، استاد راهنما: محمدحسن مرعشی شوشتری، دانشجو: حسن رضایی، دانشگاه امام صادق(ع).**

در مبحث فوق، نظریه زمان و مکان که از سوی امام خمینی ذکر گردیده است، در حوزه حقوق کیفری اسلامی مورد بررسی قرار می‌گیرد. و در صدد این است که ارتباط میان مقتضیات زمان و مکان را با حقوق کیفری اسلامی در جهان معاصر را مشخص گرداند.

*** تحقیق در قوانین ثابت و متغیر تحولی در فقه و حقوق اسلامی**

استاد راهنما: امیر وطنی، استاد مشاور: ابوالحسن مجتهد سلیمانی، پدیدآور: زینب صابری زفرقندی. نگارنده در این رساله با دقت در علل و عوامل روند کند قانونگذاری پس از پیروزی انقلاب اسلامی که منجر به تشکیل مجمع تشخیص مصلحت نظام گشت، دریافته است که عامل اصلی در بروز این مشکل، و در پی آن تصویب قوانین ناکارآمد، غفلت از عنصر زمان و مکان و نقش آن در تغییر موضوعات است. موضوعاتی که به ظاهر با موضوعات در صدر اسلام فرقی نداشته لکن از حیث کارکرد تفاوت اساسی دارند و از این رو احکام جدیدی را می‌طلبند. برخی از فقها با ظاهر بینی و بدون توجه به فلسفه و روح قانون، احکامی را که با عنایت به روابط خاص اجتماعی و به جهت اوضاع و احوال و وجود شرایط خاص در صدر اسلام تشریح گشته اند، احکامی جاودانه و ثابت برای آن موضوعات پنداشته و از این رو در جریان اصلاح قوانین بر اساس موازین اسلامی با ترجمه ساده و بی‌کم و کاست کتب فقهی و تصویب آنها به عنوان قانون (مانند قوانین مربوط به قصاص و دیات) جامعه را دچار مشکلات عدیده ای ساخته و حقوق امامیه را ناتوان در اداره امور جامعه وانمود کرده اند. از این رو نگارنده از نظریه تقسیم احکام به ثابت و متغیر دفاع نموده و نشان داده است اسلام در ذات خود راهکارهایی را در جهت قابلیت انعطاف پذیری احکام و تطبیق آن با تغییر و تحولات اجتماعی پیش بینی کرده است. تبعیت احکام از مصالح و مفاسد، امکان تغییر آن را به روشنی ثابت می‌کند، چرا که مصالح و مفاسد، اموری متغیر بوده و در شرایطی دستخوش تغییر می‌گردند. از این رو احکام تابع آنها هم ناگزیر از تغییرند. از سوی دیگر زمان و مکان دو عنصر تاثیرگذار در استنباط احکام هستند و از ابتدای نزول دین اسلام، به گونه های مختلف و متعدد تاثیر احکام از شرایط زمانی و مکانی مشاهده

شده است. همچنین تجویز اجتهاد به عنوان ابزاری جهت استنباط حکم، نشانگر قدرت بشر در درک و فهم برخی ملاکات و استنباط احکام شرعی با به کارگیری عقل و قوه تحلیل است.

***بررسی تأثیر زمان و مکان بر تفاوت حقوقی زن در دیه**

استاد راهنما: محمد موسوی بجنوردی، استاد مشاور: حسین شفیعی فینی، پدیدآور: سجاد جلالی نیا. در دهه های اخیر و با شتاب گرفتن تحولات در تمامی ابعاد زندگی انسان ها، بحث از زمان و مکان و تاثیرات آن بر فقه و حقوق، از جایگاه ویژه ای برخوردار گشته است. به دلیل این تحولات، خانواده سنتی به خانواده مدرن تبدیل می شود و متعاقب آن، حقوق و تکالیف قانونی زنان در خانواده نیز تحول می یابد. یکی از موضوعاتی که اخیراً در سطوح مختلف جامعه محل ابهام و پرسش های بسیار واقع شده و به عنوان یکی از مباحث قانونی مجازات اسلامی، از دیرباز مورد کنکاش و بررسی قرار گرفته است، میزان دیه زن و مرد است. در قرآن کریم فقط در آیه ۹۲ سوره نساء در مورد "دیه" صحبت شده است. در این آیه، تنها از اصل پرداخت دیه در مورد قتل خطا، یاد شده است و صریحاً تفاوت دیه زن و مرد، از لحاظ میزان دیه ذکر نشده است. لذا، حکم مربوط به میزان دیه را باید بر اساس شیوه های متداول فقهی استخراج نمود و آنچه تاکنون در این زمینه بیان شده، دو نظریه است. یک نظریه، قائل به نصف بودن دیه زن نسبت به مرد و دیگری قائل به تساوی است. در این پژوهش، سعی گردیده است تا پاسخ مستدل و منطقی و همچنین، راه حلی برای این قاعده حقوقی ارائه شود. از طرف دیگر، این پژوهش بر آن است تا به اهمیت شناخت تاریخی این تفاوت حقوقی بپردازد. بدین معنا که اگر دیه زن نصف دیه مرد است، به علت حضور کم رنگ آنان در صحنه های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی در طول تاریخ است.

***بررسی سیر تحولات تاریخی حقوق اجتماعی زن در باب (قضاوت ؛ مرجعیت ؛**

شهادت) در فقه و حقوق موضوعه

استاد راهنما: مجید وزیری، استاد مشاور: جمشید معصومی، پدیدآور: عزیزه نوری شاولد علیایی. هدف از این پژوهش بیان نظر و آرای فقهای امامیه و چندی از فقهای اهل سنت در ادوار فقه در باب قضاوت، شهادت و مرجعیت زن است. روشی که در این پژوهش به کاررفته روش کتابخانه ای و ترجمه کتب و تحقیق از منابع موثق بوده است. ابزار اندازه گیری در این پژوهش استفاده از کتب فقهی (شیعه و سنی) و کتب حقوقی می باشد. این پایان نامه متشکل از چهار فصل می باشد. فصل اول؛ کلیات طرح تحقیق و مفهوم شناسی واژه های کلیدی، فصل دوم؛ قضاوت زن و سیر تحولات تاریخی آن، فصل

سوم؛ مرجعیت زن و سیر تحولات تاریخی آن، فصل چهارم؛ شهادت زن و سیر تحولات تاریخی آن، که در دوره‌های تاریخی فقه مورد بررسی قرار گرفته و بازنگری دلایل و مستندات فقهی جهت پاسخ به شهادت و سوالات مطروحه در این زمینه گردآوری شده را مورد بررسی قرار داده ایم. ماحصل و نتیجه این پایان نامه با توجه به تفحص و جستجوی به عمل آمده عبارت است از شرط ذکوریت به عنوان یکی از شروط قاضی در ابتدای دوره دوم فقه اسلامی از زمان شیخ طوسی (ره) سیر تکاملی را طی کرده و از اواخر دوره ی سوم فقهایی که قائل به جواز قضاوت زنان در مواردی یا به طور مطلق بوده‌اند افزوده می‌گردد؟ زیرا از مهم‌ترین شئون حکومت اسلامی، بیان اجرای قوانین و احکام الهی است. در همه ادوار زنان فقیه و مجتهدی که یکسان با مردان بوده‌اند مورد پذیرش جامعه اسلامی بوده‌اند، دیده می‌شوند و بنا بر سیره عقلاء که همان رجوع جاهل به عالم است حفظ گردیده است. زیرا قضاوت و مرجعیت تقلید از مناصب مهم و حساس است. شهادت زن نیز از مقوله حقوق نیست، بلکه تکلیف است. عدم تفکیک این دو باعث بروز سوء تعبیرهایی شده و زنان به این باور غلط سوق داده می‌شوند که به ایشان ستم شده و حقوق آنان رعایت نشده است. و نتیجه آن که حقوق اجتماعی زن در اسلام هم‌چنان حفظ و رفیع‌تر گردیده است.

*بررسی سیر تاریخ ولایت سیاسی زن در فقه شیعه

استاد راهنما: ناصر سلمانی ایزدی، استاد مشاور: حسن صادقی سمرجانی، دانشجو: بوستان نجفی.

با توجه به تعریف ولایت که یک واژه عربی، به معنای بهم پیوستگی و نوعی اتصال و ترابط دو چیز است. گسترده‌ترین کاربرد واژه ولایت در محاوره و عرف، به معنای امارات و حاکمیت سیاسی است به گونه‌ای که هرگاه ولایت، بدون قید بکار رود و عاری از قرینه باشد انصراف آن به ولایت سیاسی و امارات خواهد بود که منظور از آن مدیریت اداره جامعه و تنظیم امور کلان اجتماعی است و گاهی ولایت به معنی حق سرپرستی و تصرف در امور دیگری و حق اطاعت بر اوست خواه در عمل سرپرستی کند یا خیر؟ مثل اذن ولی صغیره در نکاح یا در ولایت فقیه. یکی از مسائل مهم اجتماعی و سیاسی در عرصه‌های مختلف جامعه حضور زن می‌باشد، که از گذشته تا به امروز مورد بحث و بررسی قرار گرفته و بخشی از مطالعات مرتبط با سیاستگذاری‌ها را به خود اختصاص داده است. تصدی مناصبی همچون رهبری، ریاست جمهوری، و نمایندگی مجلس، برای زنان از جمله موارد مهم مورد مناقشه بوده که در عرصه تضارب آراء فقها و اظهار نظرهای مختلف روشنفکران دینی بوده است، با بررسی سیر تاریخی ولایت سیاسی زن در نظر فقه شیعه، می‌خواهیم این مسائل را دریابیم که آیا زن هم می‌تواند متصدی امور یک جامعه گردد و آن را سرپرستی کند یا خیر؟ زن در نگرش ادیان غیر اسلامی چه جایگاهی

دارد؟ آیا فقهای شیعه ولایت زن در تمام عرصه ها را می پذیرند یا خیر؟ فقیهان مشروعیت یا نامشروعیت ورود زن به عرصه سیاست و اشتغال بدان و صلاحیت یا عدم صلاحیت شرعی او را در این زمینه رد می کنند و شماری نیز میان انواع فعالیت سیاسی تفاوت گذاشته، مطلق گرایبی نمی کنند. قائلین به عدم جواز مشارکت سیاسی زنان معتقدند: سیاست، حوزه مردان بوده و زنان به دلیل غلبه عواطف و احساسات شایستگی صلاحیت سرپرستی جامعه را ندارند. از دیدگاه فقه امامیه تصدی مناصب ولایی همچون رهبری و ریاست جمهوری به مردان اختصاص دارد که این امر به هیچ وجه به معنای پایین تر بودن شأن جایگاه زن نسبت به مرد نیست بلکه بدلیل این است، خالق انسان براساس حکمت بالغه خود هریک از زن و مرد را با ویژگیهای متفاوتی آفریده است. علمای

مسلمان معمولاً به این مسئله در بحث قضاوت پرداخته اند در روایاتی در باب القضاء «المراه ریحانه ولیست قهرمانه» بر این اساس حکومت زنان را از علائم فساد زمان می-شمرند که شیخ حر عاملی در «وسائل» آوردند «ان المراه لاتولی القضاء» در حدیثی از پیامبر «یا علی لیس علی المراه جمعه.....ولاتولا القضاء: نماز جمعه برزنان واجب نیست و قضاوت برای ایشان روا نیست. شیخ طوسی در «الخلاف» این مسئله را مطرح کردند با آنکه بسیاری از مسائل اجماع را دلیل آوردند، درباره این مسئله نه به اجماع بلکه به اصل روایات تمسک بسته است. علامه حلی وقتی شرایط امام را می شمرند می گوید: «امام باید مرد باشد تا دارای هیبت باشد بتواند با مردان مخالفت کند» ولی برخی فقهای ادله جواز ولایت زن را شایسته می دانند. واز نظر آنها برای ولایت اموری مثل، عقل، تدبیر، و عدالت و علم مهم است نه خصوصیات جنسی و به همین دلیل زنان فراوانی در جوامع مختلف پیش از اسلام تاکنون متصدی جامعه شده اند از جمله بلقیس ملکه سبا که قرآن مجید به آن اشاره می کند. شیخ صدوق از کلینی و او از اسحاق بن یعقوب روایت کرده است در طی یک نامه از محمد بن عثمان خواسته تا پرسش نامه را به حضرت حجت (عج) برساند، امام زمان در جواب نامه نوشته بود «در خوداثنی که رخ می دهد و در موارد دیگر به روایان حدیث ما رجوع کنید که اینان حجت من بر شمایند و من حجت خداوند هستم» در این حدیث روایان احادیث اهل بیت که مقصود فقهایند حجت معرفی شده که شامل مکتب اهل بیت اعم از زن و یا مرد می باشد، زیرا معیار حجت بودن و فقاہت و علم به معارف اهل بیت در آن زن و مرد یکسانند، حضرت امام خمینی (ره) و دیگر فقهای معاصر برای ولایت سیاسی زن به یک روایات از پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) تمسک کرده اند، که می فرمودند: «خدایا جانشینان مرا مورد رحمت قرار بده» که اصحاب پرسیدند؟ جانشینان شما چه کسی هستند؟ فرمودند: «آنان که بعد از من می آیند و احادیث سنت مرا روایات می کنند و به مردم یاد می دهند» پس می توان فهمید که این روایان

شامل مرد و زن هم می‌شود این موضوع بالطبع نظرات موافقان و مخالفان خاص خود را دارد و زنان علاوه بر توانایی برای مسائل مهم ولایت، که علمای معاصر، جایز بودن امر قضاوت و سایر مناصب برای زنان با رد کردن آیات و روایات که از سوی مخالفان ذکر شده پذیرفتن، زنان می‌توانند در برخی مسئولیتهای فقهی همچون مردان از جمله شهادت دادن و حضانت فرزندان و وکالت، و .. قبول و سرپرستی کنند.

* بررسی عیوب جدید موجب فسخ نکاح با توجه با تأثیر زمان در فقه و حقوق ایران

استاد راهنما: محمد امین فرد، استاد مشاور: مرتضی حاجی پور، پدیدآور: فاطمه مظفری.

موجبات عیوب فسخ نکاح عبارتند از برص، جذام و برخی از بیماریهای مقاربتی از جمله قرن، خصی، عنن، جب، افضاء. البته تعدادی از این عیوب امروزه تا حدی قابلیت درمان دارند و برخی دیگر به طور کامل قابل درمان هستند. به همین جهت نمی‌توان آن‌ها را در شمار بیماری‌های غیر قابل درمان و موجب انحلال نکاح دانست. با این حال برخی از بیماری‌ها وجود دارند که در گذشته نبوده و شناخته نشده بودند اما امروزه غیر قابل درمان هستند. درمان ناپذیری این بیماری‌ها یا به میزان درمان ناپذیری بیماری‌های ذکر شده در روایات است و در برخی موارد هم بیش از بیماری‌های مذکور می‌باشد. بیماری‌هایی همچون ایدز، سرطان، هپاتیت و غیره. که با توجه به حصری دانستن بیماری‌های موجب فسخ نکاح، این بیماری‌های نوپدید از جمله بیماری‌های فسخ کننده نکاح تلقی نمی‌شوند. به همین منظور و با عنایت به نیازهای روز جامعه، تمثیلی بودن بیماری‌های مذکور در روایات مورد بررسی قرار می‌گیرد.

* بررسی سیر تحولات تاریخی حقوق مالی زن در فقه و حقوق موضوعه

استاد راهنما: جمشید معصومی، استاد مشاور: علی بهرامی نژاد مغوئی، پدیدآور: معصومه زمانی.

بحث پایان نامه مذکور پیرامون نفقه، مهر و ارث زن می‌باشد. نتیجه حاصل شده عبارت از این است که مهر در طول تاریخ اندازه مشخصی نداشته است و زمان دریافت آن نیز هنگام مطالبه آن توسط زن است. البته ذکر این نکته ضروری است که سید مرتضی برای مهر اندازه مشخصی تعیین کرده است و آن عبارت از مهر السنه می‌باشد. همچنین، در رابطه با نفقه، میزان و جنس و نوع آن نیز بسته به عرف بلد محل سکونت زن می‌باشد. و ملاک آن نیز میزان نیاز زن می‌باشد. با این حال، برخی از علمای اهل سنت معتقدند که نفقه میزان مشخصی دارد. حول مبحث ارث نیز باید گفت که میزان سهم زوجه در قرآن تعیین شده است بدین نحو که در صورت دارا بودن فرزند سهم وی یک هشتم بوده و در صورت فقدان آن، سهم او یک چهارم می‌باشد. علاوه بر آن غالب فقیهان بر این نظرند که زن از قیمت ساختمان